Georgeta STEPANOV

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSSM: RECONFIGURAREA CADRULUI RELAȚIONAL STUDENT – PROFESOR ÎN ANII 1980–1990

În şcoala superioară sovietică s-au dezvoltat, prioritar, două tipuri de cadre relaționale profesor – student: formal şi informal. Cadrul relațional formal implica, pe de o parte, studenți, iar, pe de altă parte, cadrele didactice titulare şi/sau nomenclaturiştii cooptați pentru a instrui viitorii specialişti din punct de vedere ideologic. Acesta se dezvolta şi se implementa, prioritar, pe dimensiunea curriculară a procesului educațional. Cadrul relațional informal se instituia, de regulă, între studenți şi cadrele didactice netitulare, cooptate pentru predarea unor cursuri practice de specialitate. În cele mai dese cazuri însă, relațiile informale dintre profesori şi studenți se dezvoltau pe dimensiunea extracurriculară, în cadrul unor activități obşteşti, în care erau încadrați atât studenții, cât şi corpul profesoral. Dezvoltarea unui anume tip de interacțiune între profesor şi studenți depindea de diferiți factori, precum: însuşirile personale ale cadrului didactic, forma de angajare a acestuia, statutul lui social, statutul profesional, genul de activități realizate/coordonate etc. Factorii de personalitate însă nu puteau influența substanțial relațiile profesor – student, întrucât acestora le revenea un rol secundar; determinanți pentru construirea şi dezvoltarea unor anumite cadre relaționale în actul instructiv-didactic din perioada totalitaristă erau factorii ideologici.

Introducere

Învățământul jurnalistic din RSS Moldovenească şi-a format identitatea în contextul sistemului educațional totalitar şi a obținut particularitățile sale distincte datorită specificității jurnalisticii ca activitate socială, dar şi ca urmare a politicii statului sovietic în raport cu mijloacele de informare în masă, pe care le considera instrumente de agitație, de propagandă şi de organizare colectivă a maselor; de transpunere în viață a politicii sale oficiale; de creare, menținere şi dezvoltare a imaginii pozitive a brandului de țară; de denigrare a statelor cu alte tipuri de regimuri politice decât cel existent în URSS. Totodată, mass-media era considerată una dintre resursele puterii, fiind pusă, în mod prioritar, în subordonarea şi în serviciul statului sovietic şi PCUS. În acele condiții şi din acele considerente, jurna-

listica şi-a adjudecat un statut dublu: pe de o parte, de activitate de creaţie cu pronunţate valenţe ideologice, iar pe de alta, de activitate ideologică cu anumite însemne de creaţie.

Realităţile în cauză au marcat profund învăţământul jurnalistic, care a fost conceput nu doar ca o modalitate de instruire profesională a viitorilor jurnalişti, ci şi ca una de formare a activiştilor de partid, a propagandiştilor şi a ideologilor. Aceştia urmau să activeze atât în secţiile de propagandă ale redacţiilor publicaţiilor periodice, ale agenţiilor de ştiri, ale posturilor de radio şi TV, cât şi în cadrul structurilor de partid de diferite niveluri. Misiunea lor era să facă agitaţie şi propagandă pentru modul sovietic de viaţă şi să implementeze în mase politica PCUS. Cei mai energici şi mai devotaţi activişti erau promovaţi şi ajungeau să facă parte din eşaloanele de vârf ale aparatului de conducere al PCUS.

Astfel, învăţământului superior de profil jurnalistic i se punea în sarcină atât formarea jurnaliştilor, cât şi pregătirea cadrelor ideologice, a potenţialilor secretari ai comitetelor raionale, orăşeneşti de partid şi comsomoliste, instructori ai Comitetului Central al PCM etc. Anume din aceste considerente, la specialităţile de creaţie, inclusiv la specialitatea *Jurnalistică*, procesul de studii era asigurat de un corp profesoral[1] foarte eterogen. După forma de angajare, cadrele ştiinţifico-didactice antrenate în actul educaţional universitar puteau fi clasificate în două mari categorii: cadre didactice titulare şi cadre didactice netitulare, angajate prin cumul intern sau extern.

Din cauza faptului că în toate instituţiile de învăţământ superior din URSS exista o cultură instituţională puternic ideologizată, axată pe principiile marxist-leniniste, relaţiile între profesor şi studenţi erau extrem de formalizate şi reieşeau din îndatoririle fiecărui actant al actului educaţional: a profesorilor – de a instrui, iar a studenţilor – de a învăţa. De menţionat însă că interacţiunea profesor-student nu era una statică, ea putea varia nesemnificativ, de la caz la caz, în funcţie de diferiţi factori, aşa precum: însuşirile personale ale cadrului didactic – caracter, temperament, calităţi morale, umane, profesionale; forma de angajare a acestuia – de bază sau prin cumul (intern şi extern); statutul lui social – membru al PCUS, membru al organizaţiilor obşteşti, al uniunilor de creaţie etc.; statutul profesi-

[1] Vezi: Georgeta Stepanov, *Politica de personal în domeniul învăţământului superior de profil jurnalistic din RSS Moldovenească (1966–1980)*. În: *O utopie devenită realitate: învăţământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, vol. 1. Materialele conferinţei ştiinţifice cu participare internaţională, Chişinău, 15–17 octombrie 2020 /Coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chişinău, Lexon-Prim, 2020, pp. 57-71.

onal – titlu ştiinţific (candidat în ştiinţe[1], doctor în ştiinţe[2], academician: membru-corespondent sau membru titular); titlu onorific (artist emerit, artist al poporului), grad ştiinţifico-didactic (lector asistent, lector, lector superior, docent[3], profesor); genul de activităţi realizate – curriculare sau extracurriculare etc. Factorii de personalitate nu puteau însă influenţa substanţial relaţiile profesor – student, întrucât determinanţi pentru construirea şi dezvoltarea unor anumite cadre relaţionale în actul instructiv-didactic erau factorii ideologici. Totuşi, factorii de personalitate şi calităţile umane ale cadrelor didactice au avut un rol important în actul educaţional din perioada totalitaristă, or, anume aceştia au asigurat şi au dezvoltat dimensiunea umană a modelelor şi cadrelor relaţionale profesor – student.

Context

În şcoala superioară sovietică s-au dezvoltat, prioritar, două tipuri de cadre relaţionale profesor – student: unul formal, care se aplica, de regulă, pe dimensiunea curriculară a procesului educaţional, iar celălalt – informal, care se manifesta la nivelul dimensiunii extracurriculare a acestuia. De regulă, cadrele formale erau construite de cadrele didactice titulare, iar cele informale – de cadrele didactice netitulare, venite din producţie.

Cadrul relaţional formal folosea pe verticală tipul de relaţii conducător – subordonat, a căror esenţă rezida în controlul absolut din partea profesorilor şi ascultarea totală din partea studenţilor. Aceasta era un soi de dictatură pedagogică ce poziţiona profesorul deasupra actului educaţional şi îi oferea drepturi enorme în raport cu studenţii. Profesorul era considerat atotcunoscător, iar valoarea acestuia – absolutizată. Poziţia lui în procesele educaţionale era hegemonică, el fiind preocupat, prioritar, de realizarea scopurilor didactice şi de îndeplinirea angajamentelor de serviciu. În cadrul instruirii universitare, profesorul adesea utiliza metode de constrângere în raport cu studenţii, pentru a-i determina să-şi îndeplinească sarcinile şi să-şi realizeze obiectivele.

În contrariu, rolul studenţilor în actul educaţional era extrem de minimalizat, iar valoarea acestuia – subestimată. Studenţii întotdeauna erau trataţi cu superioritate, interesele, aşteptările şi necesităţile lor fiind ignorate cu desăvârşire. În interacţiunea cu studenţii, profesorul menţinea o anumită distanţă, adopta un comportament dominant şi impunea un stil de lucru autoritar. „Stilul autoritar se caracterizează prin selectarea şi pro-

[1] Candidat în ştiinţe – echivalentul titlului actual de *doctor în ştiinţe*.
[2] Doctor în ştiinţe – echivalentul titlului actual de *doctor habilitat în ştiinţe*.
[3] Docent – echivalentul titlului actual de *conferenţiar universitar*.

movarea tehnicilor, a procedeelor de învățare, a modalităților de lucru, a etapelor activității dirijate efectiv de către profesor. El structurează timpul, nu încurajează inițiativele, sancționează atitudinile şi rezultatele instruirii elevilor, menține o anumită distanță față de grup. Din punct de vedere pedagogic (stilul autoritar – *n.a.*) dezechilibrează corelația dintre subiectul şi obiectul acțiunii, prin accentuarea rolului educatorului în defavoarea celui educat, ceea ce blochează canalele de conexiune inversă externă"[1].

Cadrul relațional formal, utilizat în procesul de instruire universitară, avea la bază marca magistrocentristă, „axată pe primordialitatea actului de predare, de transpunere a cunoştințelor"[2]. Conform acesteia, misiunea profesorului era să țină prelegeri, să impună puncte de vedere şi să inculce valori, iar cea a studentului – să urmărească, de cele mai multe ori, în mod pasiv, conținuturile expuse, să rețină ideile de bază enunțate, să le reproducă şi să le interpreteze strict din perspectiva politicii PCUS şi prin prisma ideologiei sovietice. Între profesor şi student nu existau relații spirituale speciale, întrucât studentul era considerat un simplu obiect al educației. Interacțiunea profesor –student avea caracter neutru, pur formal, şi, per ansamblu, niciodată nu ieşea din zona indiferenței ambilor actanți; rolul relațiilor umane era mimat în favoarea realizării sarcinilor. „Dictatura pedagogică a marxismului s-a dovedit a fi o falsă soluție la dilemele iluminismului şi modernității, cu consecințe catastrofice. Gânditorul structuralist marxist francez Louis Althusser scria cândva că marxismul nu a fost o formă de umanism, pentru că, în opinia sa, materialismul dialectic a depăşit conceptualizările abstract-antropocentrice. S-a situat dincolo de hotarele altruismului empiric, pentru că a căutat legile fundamentale şi constantele evoluției. Putem detecta aici o conexiune secretă între silogismul sofisticat al şcolii althusseriene şi imperativele conservatoare ale dogmatismului neo-stalinist: umanismul a fost doar o peliculă, o suprafață înşelătoare ascunzând adevăratele priorități ideologice"[3].

Dictatura pedagogică a fost aplicată pe larg în învățământul superior din RSS Moldovenească în primele două decenii după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial. Spre anii '70 ai secolului trecut, ca urmare a schimbării accentelor în politicile educaționale sovietice, în procesul di-

[1] *Stiluri de predare ale profesorilor* (2010). Disponibil la: https://www.stiucum.com/management/management-educational/Stiluri-de-predare-ale-profeso45695.php (accesat: 30.12.2022).
[2] Viorica Goraş-Postică, *Parteneriatul profesor-elev – abordare psihopedagocgică pragmatică*. În: *Didactica Pro.* Revistă de Teorie şi Practică Educațională, nr. 2-3 (36-37), iunie 2006, p. 5.
[3] Vladimir Tismăneanu, *Exclusivismul etnic este o continuare a hybrisului leninist* (04 ianuarie 2022). Disponibil la: https://moldova.europalibera.org/a/exclusivismul-etnic-este-o-continuare-a-hybrisului-leninist-/31637419.html (accesat: 09.01.2023).

dactic universitar s-au afirmat noi practici pedagogice, care au contribuit la înlocuirea tehnicilor dictatoriale cu cele manipulatorii. „Manipularea constă în a folosi diferite metode şi tactici, de cele mai multe ori abuzive, pentru a-i determina pe ceilalți să facă ceea ce tu doreşti, fără a ține cont sau chiar prejudiciind dorințele, nevoile şi interesele lor. În majoritatea cazurilor, manipulatorii sunt conştienți de ceea ce fac şi vor şti, în orice moment, să-şi explice comportamentul şi acțiunile ca fiind justificate, ba mai mult decât atât, ca fiind în favoarea victimei”[1].

Manipularea pedagogică s-a extins foarte repede şi, în scurt timp, a devenit practica cea mai des folosită în şcoala sovietică, fiind considerată mai puțin ofensivă şi un pic mai umană decât dictatura totală. Esența acesteia rezida în faptul că profesorul se poziționa ca un părinte sever, autoritar, şi se manifesta ca un mentor cu experiență, care ştia exact ce le trebuie studenților, de ce au ei nevoie, ce este bine şi ce este rău pentru cariera sau chiar pentru viața acestora. El realiza inocularea înțelegerii convenabile a ideologiei comuniste şi a realității sovietice cu ajutorul argumentelor falsificate, non-raționale şi, în esență, manipulatorii.

Cadrele didactice, prin utilizarea unor tehnici de persuasiune foarte subtile, determinau studenții să gândească şi îi convingeau să acționeze în conformitate cu interesele regimului sovietic, adesea în detrimentul propriilor interese. Acțiunea de convingere nu era de tipul celei raționale, ci de tipul celei manipulatorii. Manipularea era atât de iscusită, încât producea senzația libertății de gândire şi de decizie. Se crea, astfel, falsa impresie că studenții sunt liberi în gândire şi în fapte, iar acțiunea lor individuală şi socială sunt rodul propriilor lor decizii.

Cadrul relațional formal se stabilea, de regulă, între studenți şi cadrele didactice titulare, care constituiau partea statică a colectivului profesoral. În atribuțiile de funcție ale titularilor intra formarea profesională teoretică a viitorilor jurnalişti, dar, mai ales, pregătirea ideologică şi patriotică a acestora.

Aşa cum la începuturile învățământului superior de profil jurnalistic din RSS Moldovenească nu existau cadre titulare cu titluri ştiințifico-didactice în domeniul jurnalismului[2], în procesul de instruire a primelor promoții de jurnalişti erau implicați, prioritar, filologii şi istoricii preocupați de cercetarea unor aspecte legate de jurnalistică, dar şi specialişti din alte domenii apropiate jurnalisticii. „Astfel, pentru a asigura cu resurse umane

[1] Adela Mihalcea, *Manipularea ca mod de relaționare – caracteristici şi riscuri asociate*. În: *Practica farmaceutică*, vol. 7, nr. 2, an 2014, p. 87.

[2] În URSS, jurnalistica nu era considerată domeniu ştiințific autonom, aceasta avea statut de specialitate ştiințifică din cadrul domeniului filologic.

noul domeniu de formare profesională, conducerea Universității a inițiat activități de recrutare, selectare şi cooptare a cadrelor ştiințifico-didactice, de regulă, de profil filologic sau istoric, capabile să se implice în procesul de organizare a învățământului superior de profil jurnalistic. Ca urmare a acestor acțiuni, în procesul de instruire a viitorilor jurnalişti au fost implicați, direct sau tangențial, filologii I. Mocreac, I. Dumeniuc, V. Marin, V. Pojoga ş.a., dar şi istoricii C. Drahenberg, B. Trubeţkoi, N. Laiu ş.a."[1].

Cadrul relațional informal, spre deosebire de cel formal, folosea pe verticală tipul de relații *senior – junior*, a căror esență rezida în controlul relativ din partea profesorilor şi ascultarea constantă din partea studenților. Aceste relații, în pofida faptului că profesorul continua să-şi păstreze statutul de lider şi să aibă o poziție privilegiată în actul educațional, se deosebeau semnificativ de relațiile specifice cadrului relațional formal. În interacțiunea cu studenții, profesorul se poziționa ca un lider autoritar şi se manifesta ca un tovarăş mai mare, care ştia interesele, aşteptările şi nevoile acestora, le oferea sfaturi, îi ajuta şi îi ghida pe calea dreaptă. El nu făcea presiuni vizibile şi nu constrângea studenții să acționeze într-un anumit fel, ci căuta să-i convingă şi să-i determine să procedeze „corect şi cum trebuie". Autoritatea liderului, consecvența acțiunilor acestuia şi angajamentul lui social erau calificare drept exemple demne de urmat, care generau la studenți sentimente de simpatie şi acțiuni de reciprocitate.

Aşadar, relațiile informale dintre profesor şi studenți erau de natură persuasivă şi se bazau pe puterea profesorului de a influența credința şi gândirea studenților şi de a-i convinge să facă un lucru anume, persuasiunea devenind însemnul distinct al acestui tip de relații. „Spre deosebire de manipulare (tot o formă de influențare), care are o conotație negativă, persuasiunea nu presupune metode incorecte şi, în cazul în care suntem persuadați, ne cam prindem de acest lucru – o persoană urmăreşte satisfacerea unor trebuințe personale, însă fără a le nega pe ale interlocutorului. Aşadar, persuasiunea merge mai mult către zona de câştig bilateral"[2].

Cadrul relațional informal avea la bază marca psihocentristă, axată pe procesul de predare, dar, în paralel, şi pe cel de învățare. Într-un anumit fel, această abordare recunoştea rolul studentului în actul educațional, precum şi importanța efortului şi activității individuale a acestuia pentru dezvoltarea personală, pentru realizarea obiectivelor de studiu, pentru progresul şi reuşita academică a lui. Dar, în pofida faptului că studentul

[1] Georgeta Stepanov, *op. cit.*, p. 61.

[2] *Persuasiune: ce înseamnă şi cum te poate ajuta?* (7 august 2020). Disponibil la: https://atlas.app/ro/blog/coaching/persuasiune-ce-inseamna-si-cum-ajuta (accesat: 28.12.2022).

este recunoscut drept subiect al actului educațional, inteligența şi eforturile profesorului în procesul de predare şi transfer al cunoştințelor continuau să fie considerate factori determinanți pentru formarea profesională a studentului. Cunoştințele profesorului nu puteau fi puse la îndoială, la fel precum nici opiniile acestuia, iar autoritatea lui era incontestabilă.

Acest tip de relații se stabilea, de regulă, între studenți şi cadrele didactice netitulare. Cadrele didactice netitulare aveau misiunea să presteze servicii educaționale, de regulă, de natură practică şi/sau de creație, fiind angajate cu cel mult o jumătate de normă didactică, în posturi de lectori sau lectori superiori. Ele formau partea fluctuantă a colectivului profesoral, întrucât erau angajate pentru o perioadă ce nu depăşea un an de zile, cu posibilitatea de a prelungi anual contractul de muncă. Aceste condiții de angajare erau valabile şi pentru specialiştii cu titluri ştiințifice, ce-şi desfăşurau activitatea de bază în cadrul altor facultăți sau chiar instituții de învățământ superior, dar care erau cooptați pentru a preda o anumită disciplină academică, de regulă, de nişă.

La specialitatea *Jurnalistică*, pe post de cadre didactice netitulare, cel mai des, erau antrenați jurnaliştii practicieni, care activau ca reporteri sau corespondenți în diferite instituții de presă (agenție de ştiri, ziar, revistă, post de radio, TV), precum şi reprezentanții unor organizații profesionale, de creație, cum era, de exemplu, Uniunea Jurnaliştilor din Moldova. Din această categorie, de-a lungul anilor, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* de la Universitatea de Stat din Chişinău au activat: V.F. Mucerschii, P.T. Cravțov şi V. Martin de la publicația periodică „Moldova Socialistă", A.N. Blanovschii, M.B. Grimberg şi M.S. Guzun de la ziarul „Tinerimea Moldovei", I.C. Diordiev de la revista de satiră şi umor „Chipăruş", V. Patraş şi V. Spinei de la ziarul „Viața Satului"; V. Atamanenco, secretar responsabil al Uniunii Jurnaliştilor din Moldova ş.a.

În afară de jurnaliştii practicieni, antrenați pe post de cadre didactice netitulare, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* mai lucra o seamă de nomenclaturişti, a căror misiune cărora era să asigure pregătirea ideologică a viitorilor jurnalişti. Ei erau antrenați prin cumul extern, întrucât serviciul lor de bază era în cadrul organizațiilor ideologice de masă; aceştia erau fie reprezentanți ai organelor de conducere ale Partidului Comunist al Moldovei, fie exponenți ai organelor de conducere ale Organizației Republicane a Comsomolului din Moldova, fie persoane aflate în fruntea instituțiilor de presă republicane, considerate organe oficiale de presă ale diferitor organizații ideologice. Deşi activau pe post de cadre didactice netitulare, interacțiunile profesorilor din aşa-numita „grupare a lucrători-

lor ideologici" cu studenţii erau, mai degrabă, de natură magistrocentristă decât psihocentristă, ceea ce presupunea proiectarea şi dezvoltarea cadrului relaţional formal între aceşti doi actanţi ai procesului educaţional. În relaţiile cu studenţii, majoritatea cadrelor didactice din rândul nomenclaturiştilor erau de o politeţe rece şi puţin comunicativă; mai întotdeauna ei adoptau o linie comportamentală rigidă şi foarte distantă.

De-a lungul anilor, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* de la Universitatea de Stat din Chişinău au fost antrenaţi mai mulţi activişti de partid, printre care: Gheorghe Marin, vicepreşedinte al Comitetului de Stat pentru Edituri, Poligrafie şi Comerţul cu Cărţi; Vasile Lanciu, directorul Editurii Comitetului Central al PCM; Mihail Eremia, redactor-şef al ziarului „Moldova Socialistă"; Stepan Lozan, preşedintele Comitetului de Stat pentru Televiziune şi Radiodifuziune; Gheorghe Gorincioi, inspector la Comitetul orăşenesc de partid; Tatiana Ivanova, director al Editurii „Timpul"; Efim Romanciuc, director al Editurii „Lumina", iar ulterior – al studioului „Moldova-film" ş.a.

Pentru cadrele didactice netitulare venite din producţie, interacţiunile formale erau, mai degrabă, o excepţie decât o normă, întrucât cei mai mulţi dintre netitulari preferau să stabilească interacţiuni informale, care să dezvolte cadre relaţionale informale. Interacţiunile informale ale profesorului cu studenţii, în pofida faptului că erau mai lejere decât cele formale, nici pe departe nu puteau fi considerate democratice; nici în interacţiunile informale nu existau relaţii spirituale speciale, deşi, pentru a-şi atinge scopurile, profesorii adesea ieşeau din zona indiferenţei şi se implicau în viaţa colectivelor de studenţi.

Actul educaţional, indiferent de perioada istorică, de sistemul economic şi de regimul politic existente în ţara în care acesta se desfăşoară, se încadrează în sfera relaţiilor interpersonale, ceea ce înseamnă că toate tipurile de cadre relaţionale între participanţi sunt influenţate şi variază nu doar în funcţie de factorii obiectivi, ci şi de cei subiectivi, cum ar fi, de exemplu, factorii de personalitate şi calităţile umane ale actanţilor. În instituţiile superioare de învăţământ din RSS Moldovenească, în pofida paradigmei educaţionale totalitariste existente la acel moment, interacţiunile profesorilor cu studenţii se încadrau în nişte modele relaţionale-tip, care însă, datorită factorilor de personalitate a profesorilor, obţineau anumite caracteristici proprii. Anume factorii de personalitate particularizau cadrele relaţionale-tip, conferind individualitate modelelor relaţionale între actanţi şi umanizând actul educaţional propriu-zis. Tocmai din aceste considerente, cei mai mulţi dintre studenţii care şi-au făcut studiile în institu-

țiile de învățământ superior din RSSM apreciază pozitiv relațiile profesor – student din acea perioadă, calificându-le drept „exigente, dar corecte" sau „severe, dar omeneşti". Această constatare a fost făcută după prelucrarea răspunsurilor interlocutorilor (absolvenți ai instituțiilor superioare de învățământ din RSS Moldovenească), oferite în cadrul interviurilor[1] în profunzime, semideschise, care au abordat problema învățământului superior ca mecanism al ingineriei sociale în perioada totalitaristă. Din totalul de 200 de intervievați, doar doi au afirmat că, în instituțiile de învățământ superior în care au studiat, cadrul relațional era formal, iar profesorii tratau studenții cu indiferență şi superioritate şi nu le ofereau modele de viață; restul – 198 de respondenți – au evaluat pozitiv cadrele relaționale care au existat între ei şi profesorii lor. Cele mai frecvente răspunsuri la întrebarea „*Care erau relațiile dintre profesori şi studenți?*" au fost următoarele:

Irina Caldarari (a.n. 1941), pedagog, Chişinău – „Profesorii se purtau omeneşte. Ne încadrau în diverse activități extraşcolare. Erau foarte loiali şi ne prețuiau mult, iar în pauză adesea intrau în discuții cu studenții pe diverse teme".

Nicolae Olaru (a.n. 1945), muzeolog, s. Sireți, rn. Străşeni – „Profesorii erau binevoitori. Chiar dacă erau severi, severitatea o manifestau în sensul ca să facem carte. La început profesorii ne tratau de sus, de la înălțimea statutului lor, iar noi stăteam cuminți la locurile noastre, în bănci […]. Până ne-am cunoscut. După cursul I, între noi şi profesori s-au stabilit relații foarte colegiale, astfel încât toți erau lejeri şi binevoitori cu noi, pentru că şi noi eram sârguincioşi şi am dat dovadă de maturitate, iar acest lucru i-a făcut să ne respecte şi să se apropie de noi".

Svetlana Costin (a.n. 1955), funcționar public, Chişinău – „Profesorii erau progresişti. Puteam discuta pe diferite teme. Ei ne încurajau şi nu aveau frică de sistem, eram uniți, fiind şi puțini în grup. Pe lângă lecțiile de specialitate, aveam şi lecții de viață din partea profesorilor. Relațiile dintre profesori şi studenți erau prietenoase. Mai ales, când eram trimişi toamna la strâns roşii sau mere".

Ala Zavadschi (a.n. 1956), cercetător, Chişinău – „Relațiile dintre profesor şi studenți erau formale. Ne țineam la distanță. Profesorii au fost diferiți. Ne plăceau cei mai tineri. Nu erau aşa de îndobitociți".

Silvia Grosu (a.n. 1958), cercetător, Chişinău – „Relațiile între studenți şi profesori erau pline de respect şi demnitate. Noi, studenții, nu săream calul niciodată. Nu am tutuit profesorii, nu am încercat să-i discreditäm.

[1] Interviurile au fost realizate în cadrul proiectului 20.80009.1606.11 Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea şi valorificarea bunelor practic. Director de proiect: Liliana Rotaru, doctor, conferențiar universitar.

Profesorul era o autoritate. El era expert în domeniu. Noi am avut profesori care chiar au făcut istorie pentru Republica Moldova. Am avut ca profesori şi jurnalişti practicieni care aveau o bogată experienţă de muncă".

Nicolae Popa (a.n. 1959), scriitor, Chişinău – „Profesorii erau înţelegători, oameni şi ei [...]. La prelegeri ei ne predau (materia de studii – *n.a.*), la seminare noi răspundeam. Şi aşa treceau zilele. Altfel era însă când plecam toamna, în colhoz. Acolo eram mai deschişi unii cu alţii, în timpul liber citeam, discutam [...] despre Seneca, Platon. Despre filmele care erau interzise. Nu era ca la Chişinău, să stai drept în faţa profesorului".

Ana Onică (a.n 1960), scriitoare, Chişinău – „Profesorii în etate erau diferiţi, cei mai mulţi erau obosiţi de viaţă, veneau, citeau din «conspecte»[1] şi plecau din auditoriu imediat, odată cu sunetul. Dar erau profesori care nu aveau nevoie de «conspecte». Iată Doina Aldea-Teodorovici era una dintre aceştia. Ea ne preda disciplina academică «Literatura universală». După lecţii discutam cu ea despre orice. De fiecare dată venea îmbrăcată diferit, altfel, cu părul aranjat şi acest lucru cumva a trezit feminitate în noi. Am îndrăgit foarte mult lectorii tineri. Fiecare om trebuie să ştie când să se retragă, iar statul trebuie să le asigure existenţa".

Rodica Terenti (a.n. 1962), pedagog, s. Suruceni, rn. Ialoveni – „În dependenţă de persoană. Şi studenţii, şi profesorii erau diferiţi. Jumătate din studenţi erau de pe băncile şcolii, dar cealaltă jumătate erau băieţi după armată, erau fete deja căsătorite sau, pur şi simplu, mult mai mari decât noi. Astfel, vârsta era foarte diferită. Şi profesorii erau diferiţi, depindea şi de vârsta pe care o aveau ei, unii erau mai serioşi şi ne ţineau mai la distanţă, alţii mai prietenoşi".

Ana Guţu (a.n. 1962), cadru didactic, Chişinău – „Relaţiile dintre profesori şi studenţi erau foarte distante. Nu a existat, din câte îmi amintesc, nici urmă de socializare, de apropiere între studenţi şi profesori în afara orelor de curs. Această distanţă era elementul stresant în studiile noastre universitare. Persista şi o frică faţă de administraţia facultăţii, frica de a fi exmatriculat pentru cine ştie ce acţiune. Profesorii erau însă diferiţi: unii scolastici, alţii liberali […]".

Nadejda Sireţanu (a.n. 1964), medic, s. Hirişeni, rn. Teleneşti – „Am avut profesori foarte buni. Relaţia dintre profesor şi student desigur că nu era ca în zilele de astăzi aşa prietenoasă, ci mai distanţată".

Igor Bercu (a.n. 1966), cadru didactic, Chişinău – „Au fost nişte relaţii corecte. Mereu am simţit sprijinul spiritual al profesorilor, au fost ca nişte relaţii părinteşti, dar acest lucru nu a afectat procesul educaţional. Profe-

[1] Conspect – notiţe.

sorii nu ne priveau ca pe nişte copii străini, ai cuiva, ci investeau în noi ca în propriii lor copii".

Dina Pripa (a.n. 1966), jurnalist, Chişinău – „Relațiile dintre profesori şi studenți erau bune. Noi mereu am fost respectuoşi şi am ştiut că profesorii cunosc mult mai mult decât noi şi trebuia să-i urmăm, pentru că erau un exemplu pentru noi, iar relațiile erau foarte amicale".

Maria Iurcu (a.n. 1966), pedagog, s. Peresecina, rn. Orhei – „Erau relații oficiale, reci; nu erau foarte apropiate, precum sunt în ziua de azi. Profesorii îşi aveau locul lor, iar noi, studenții, ne ştiam locul nostru. Totuşi, cei mai mulți profesori erau buni şi, pe lângă orele de curs, ne ofereau şi lecții de viață. Ei ne dădeau foarte multe sfaturi pentru viață, dar şi pentru viitoarea profesie: cum să fim la serviciu, cum să ne comportăm cu elevii, ce cuvinte să utilizăm în diferite situații. Eu şi până în ziua de azi mă străduiesc să țin cont de aceste sfaturi".

Adela Fiodorov (a.n. 1973), pedagog, s. Gordineşti, rn. Edineți – „Depindea de profesor. Erau profesori care vorbeau cu noi prieteneşte, ne considerau colegi, dar erau unii care ne priveau de sus şi încercau să ne demonstreze incapacitatea noastră, indiferent cât de mult ne străduiam sau munceam".

Analizând răspunsurile interlocutorilor, putem deduce că, în pofida tuturor restricțiilor ideologice, în şcoala superioară sovietică au existat modele de relații spirituale speciale între cadrele didactice şi studenți. Aceste modele au putut să se afirme datorită factorilor de personalitate şi calităților umane ale actanților, îndeosebi ale profesorilor, cei mai mulți dintre care au fost respectați şi s-au bucurat de prestigiu profesional şi moral, de stima şi recunoştința discipolilor.

Concluzii

În instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească predominau două tipuri de cadre relaționale profesor – student: formal şi informal. Apariția şi dezvoltarea unui anume cadru relațional se făcea în funcție de statutul cadrului didactic în ierarhia universitară, de rolul care îi revenea acestuia în actul instructiv-educativ şi de misiunea pe care urma să o realizeze. De regulă, cu cât era mai înaltă poziția profesorului în ierarhia profesională, cu atât mai rigide erau interacțiunile lui cu studenții şi mai formale erau cadrele relaționale pe care le stabilea pe dimensiunea curriculară.

Cadrele ştiințifico-didactice titulare şi exponenții organizațiilor ideologice, antrenați în actul educațional pentru instruirea ideologică a studen-

ților, dezvoltau, de regulă, interacțiuni oficiale, care consonau perfect cu stilul instructiv-educativ autoritar. În sistemul educațional de atunci, rolul profesorului era unul central, iar autoritatea acestuia – incontestabilă; în contrariu, rolul studentului era subestimat, la fel precum şi capacitatea acestuia de a gândi critic, de a analiza şi de a interpreta situațiile, de a avea opinii proprii asupra lucrurilor.

Cadrele didactice netitulare – jurnaliştii-practicieni, angajați prin cumul extern pentru a preda disciplinele academice de specialitate, de natură practică, dimpotrivă, preferau să stabilească relații informale cu studenții lor, apropiate de cele existente în redacții sau în colectivele artistice. Relațiile informale erau foarte apreciate de studenți, pentru că ele umanizau procesul didactic, dezvoltau gândirea critică şi asigurau extrapolarea spiritului de creație. În acelaşi timp, factorii de decizie de la facultăți deloc nu priveau cu ochi buni aceste practici şi monitorizau foarte atent activitățile cadrelor didactice care preferau să dezvolte relații informale cu studenții. De regulă, aceste cadre didactice nu se reținеau prea mult timp în facultăți, după 2-3 ani de activitate ei nu mai erau reangajați.

Aceste două cadre relaționale profesor – student, formal şi informal, cu multiple variații determinate de factorii de personalitate şi de calitățile umane ale actanților, îndeosebi ale cadrelor didactice, au dominat în şcoala superioară sovietică până în prima jumătate a anilor ’80 ai secolului trecut, când au apărut circumstanțele favorabile pentru democratizarea procesului didactic şi umanizarea relațiilor dintre profesori şi studenți. Starea de spirit în universitățile din URSS şi interacțiunile profesorilor cu studenții au început să se modifice în a doua jumătate a anilor ’80, când, ca urmare a mişcării de eliberare națională, s-a format un context favorabil schimbării. Or, până la acel moment, sentimentele de revoltă împotriva opresiunii sovietice, existente în mediul studențesc şi în cel academic, erau în stare latentă. Mişcările din anii 1985–1988, care au început la Moscova, odată cu *Perestroika* lui M. Gobaciov, au generat perturbații cu efecte puternice şi de lungă durată în tot imperiul sovietic; cel mai mult acestea s-au resimțit în Țările Baltice, Moldova, Georgia şi în Ucraina. În circumstanțele create, au fost proiectate direcțiile programatice ale acțiunii sociale, care era orientată să submineze şi să slăbească regimul sovietic, miza cea mare fiind libertatea şi independența. Evenimentele care au avut loc ulterior au condiționat reformatarea sistemului de învățământ superior şi, implicit, au determinat reconfigurarea cadrului relațional student – profesor. Ca urmare, în şcoala superioară sovietică a apărut necesitatea obiectivă de a dezvolta interacțiuni de alt gen între profesori şi studenți decât cele exis-

tente anterior. Cadrele didactice au început să încurajeze studenții să-şi exprime punctele de vedere în raport cu subiectele abordate în cadrul orelor, să facă schimb de idei cu colegii, dar şi cu profesorii, să-şi argumenteze opiniile etc. Implementarea treptată a principiului umanist în demersul didactic ca act de cooperare între actanții procesului de instruire universitară a determinat reconfigurarea, în anii 1980–1990, a cadrului relațional student – profesor, care a obținut vădite valențe umane.

Higher education in RSSM: the reconfiguration of the student – lecturer relational framework in the 1980s–1990s

In the first half of the 1980s of the last century, higher education institutions in the USSR, including those in the Moldavian SSR, continued to function according to the old Soviet standards. Their activity was focused on training highly qualified specialists, well trained from a moral point of view, in the spirit of Marxist-Leninist principles. The situation began to change in the second half of the 1980s, when, as a result of the national liberation movement, a favorable context for change was formed. Until that moment, the states of revolt against Soviet oppression, existing in the student and academic environment, were in a latent state. The movements of 1985–1988, which began in Moscow with Gobachev's Perestroika, generated disruptions with powerful and long-lasting effects throughout the Soviet empire. They were most felt in the Baltic States, Moldova, Georgia and Ukraine. In those circumstances, the programmatic directions of social action were designed, which was oriented to undermine and weaken the Soviet regime. But the big stake was freedom and independence. The events that took place later conditioned the reformation of the higher education system and, by default, determined the reconfiguration of the student – teacher relational framework. The new configuration of the student – teacher relational framework in the 1980s–1990s represents the object of scientific investigation of this paper, which is to be exploited under the aspect of both formal and informal relations.

***Keywords**: higher education, curricular/extracurricular dimension, relationship framework, totalitarism period, student, teacher, interdependence relationships.*

Georgeta STEPANOV,
doctor habilitat, profesor universitar,
Preşedinte al Consiliului Ştiințific, Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: georgeta.stepanov@usm.md
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9002-5743